

Laczkó András

A MAGYAR PRÓZA SZLOVÁK „NAGYKÖVETE”

Vázlat Karol Wlachovskyról

1994 szeptemberében szlovák kulturális hét volt Kaposváron. Keretében rendeztek képzőművészeti kiállítást, zenei és irodalmi esteket. A szlovák sajtó többször elemzően és dicsérő szavakkal irt a rendezvényről, külön kiemelve, hogy Karol Wlachovsky, Szlovákia Kulturális Intézetének igazgatója olyan helyre szervezte meg az eseménysort, ahol nem él szlovák kisebbség.

Ilyesmit - ebben minden elemző egyetértett - nem lehetséges hetek alatt „tető alá hozni”. Hosszas, néha éveket átfogó előkészítő munka szükséges hozzá. Karol Wlachovsky vállalta ezt, s évente két-három alkalommal (vagy többször) megfordult Kaposváron és a megyében. A kaposvári Toldi Általános Iskola és Gimnáziumban 1991-től évenként két-három képzőművészeti tárlatot nyitott meg; Jiri Anderle grafikáitól a szlovák filmplakátokig. Ezután gimnazistáknak beszélt a szlovák irodalom fejlődéséről, a kapcsolatokról, a műfordítás nehézségeiről és örömeiről.

Interjúban, rendkívüli irodalomórakon, olykor baráti beszélgetéseken is az első kérdés az volt Karol Wlachovskyhoz, hogy hol tanult meg ilyen szépen magyarul. A válasz mondatfűzése, stílári elemei változtak, de tartalma mindig ugyanaz maradt; fiatal Wlachovsky nagyszüleinél, Gömörben ismerte meg a magyar nyelv alapjait. A rozsnói gimnáziumot igazgató nagypapa könyvtárában ugyanúgy megvoltak Pavol Dobsinsky és Benedek Elek mesekönyvei. A párhuzamos olvasás a gyermekkor tiszta lapjára írta föl a kétirányú érdeklődést, amit visszatekintve mondhatunk elkötelezettségnek is.

A félreértések elkerülésére nyomatékosítani illik; Karol Wlachovsky ugyanolyan természetességgel szlovák, ahogyan mi magyarnak tudjuk magukat. Volt vele erről többször vitám. Ő gyakran emlegette a „magyarosító törekvéseket”, én pedig azt, hogy a magyar liberalizmus hihetetlen (legalábbis a mai neonacionalizmusban az) toleranciával kezelte a nemzetiségi törekvéseket. Csak egy példát az érvek közül; melyik mai nemzetállam nézné el, hogy saját parlamentje előtt önnön nemzeti zászlaját égessék el. A millennium lázas éveiben a dualista Magyarország ezt eltűrte. Egyszer Wlachovsky tágas intézeti irodájában beszélgettünk arról két nyelven, hogy a szlovák önfelszabadító mozgalomban az ottani magyarságnak *jelentős* szerepe volt. Az általam kiemelt szót Wlachovsky nem kommentálta, csupán elmondta feleségének, Mira asszonynak, mit állítok. Reakciójuk meglepett, mindketten mosolyogtak, már-már nevettek. „Azt csak elhiszitek - erősködtem -, hogy a magyaroknak szerepük volt a szlovákiai partizánmozgalomban, s harcukért utóbb hontalanság volt a *jutalmuk?*” Bólintással jelezték az egyetértést...

Közép-európai szomszédok között előfordulnak ilyen viták. Nyilván ezért is dolgozott Karol Wlachovsky azon, hogy minél több személyes kapcsolatot építsen ki onnan ide és innen oda. 1993 nyara-ősze ebben a tekintetben sokat „hozott” régióknak. Előbb három szlovák íróval utazott Kaposvárra - rendkívüli irodalomórákra. Ján Tuzinsky, Ivan Hudec és Jozef Puskas (és Szappanos Balázs) nem az elválasztó vonalokról beszéltek. Különösen akkor nem, amikor Cséplő József tászári pincéjében vadászkolbász és minőségi borok mellett folytatódott az eszmecsere. Az eredmény ma is olvasható, hiszen a Somogy folyóirat némi túlzással - szlovák számot jelentetett meg. Ebben Karol Wlachovskynak meghatározó szerepe volt. Meg abban is, hogy kontaktust teremtett losonci (Lucenec) és kaposvári és hévízi értelmiségiek között. Az már nem rajta múlt, hogy ezekből nem alakult ki tartós kapcsolat.

Az utóbbihoz elengedhetetlen a kölcsönös és állandó akarás. Ezt Wlachovsky nem adhatott senkinek, de a lehetőséget fölkinálta. A fentiekén túl még azzal, hogy mindig kiemelte Pavol Országh-Hviezdoslav kétgyökerűségét, azután Emil Boleslav Lukac Ady - és Ján Smrek József Attila - adaptációit. Beszélt Monoszló Dezső közép-európai sorsot Budapesten, Pozsonyban, újvidéken és Bécsben föltáró munkásságáról. Csaknem tíz éve hallgatom adatgazdag előadásait.

A Fonyódi Helikon hajdani szervezőjeként 1988 elején levelet írtam dr. Karol Wlachovskynak Pozsonyba. A Tatran Kiadó vezető munkatársát arra kértem, jöjjön el a találkozóra és hallgassuk együtt a „magyar tenger” partján a közös folyam, a Duna hangjait. Válaszlevél nem érkezett, de a megjelölt időpontban - Zimonyi Zoltán társaságában megjött Fonyódra Wlachovsky. Amikor a tanácskozáson szót kapott így kezdte: „Illegálisan vagyok itt, mert főnökeim nem járultak hozzá az utazáshoz. Ettől függetlenül híve vagyok a párbeszédnek, a vélemények egyeztetésének. Hosszú ideje fordítom a magyar irodalmat, illetve abból azokat a műveket, amelyek a polgárosodás, a városiasodás útját, lehetőségeit mutatják meg a szlovák olvasóknak.”

A hozzászólás ennél hosszabb volt, érződött a beszéden némi akcentus, olykor ragtévesztés, de a szavakból minden jelenlévő számára bizonyosság lett, hogy kölcsönös figyelem nélkül aligha oldódnak az előítéletek görcsei. A felsorolt adatokból az is világossá vált, miért tartják sokan Wlachovskyt a XX. századi magyar próza pozsonyi „nagykövetének”.

Wlachovsky néhány évvel később kapott azután valóságos diplomáciai rangot, s feladata annyiban módosult, hogy a cseh és a szlovák kultúrát közvetítse Magyarországra. Nem tudom, volt-e olyan

külföldi kulturális intézeti igazgató, aki elmondhatta, hogy egyetlen évben *ötszáznál több* rendezvénye volt. Wlachovsky gondosan ügyelt arra, hogy az *egész országra* tervezze-szervezze munkáját. Szívesen tartott előadásokat olyan tájakon is, ahol nem élnek szlovákok. A hévízi Csokonai Társaság hívására részt vett a tanulmányi napokon. A magyar prózairodalom alapos ismerete mondatta vele Hévízen 1993-ban, hogy európai visszhangra csak olyan alkotókés művek számíthatnak, amelyekben van, de nem teng túl a helyi színezet vagy a távolabb élők számára nem követhető konkrétumok. Példaként hivatkozott arra, hogy az erdélyi magyar próza kiváló művelői miért nem váltak annyira kedvelté a szlovák olvasók körében (számukra idegen gondokról írtak).

Wlachovsky befogadói attitűdje viszont a *nyitottság*. Amikor Hévízen megismerkedett Major-Zala Lajossal, akkor szinte azonnal tervbe vette a nyugatiak (svájciak) bemutatkozó estjét intézményében. Erre - tudtommal - nem került sor, de a „belső világosság” végül is rávetült ezen szeletére is irodalmunknak.

Az előbb idézett szintagma Wlachovsky magyar nyelvű könyvének címe. Csaknem negyed század esszéiből, tanulmányaiból, interjúiból készült a válogatás. Az írások eredetileg szlovákul készültek, az ottani olvasókat tájékoztatták, életművek, folyamatok, tények gondos mérlegelésével. Wlachovsky dolgozatairól alig mond valamit, ha lejegyezzük, hogy pontos, logikus az okfejtése és érvényesíti a komparisztika szempontjait. Ennél lényegesebb, hogy nálunk marginálisnak tartott vagy egyáltalán nem emlegetett összefüggésekre világít rá.

Többek között arra, hogy Örkény István kisiskolásként szerzett élményeket a szlovákságról, amikor a szünidőt nagyszüleinél töltötte Verebélyen. Nem csupán azért érdekes ez, mert az *egyenrangúság* gondolatát Örkény attól kezdve mélyen átérezte. Wlachovsky szerint ennek szerepe volt abban, hogy Örkény világhírű íróként is jelentős eseménynek tartotta művei szlovákra fordítását. „Hiszen a magyarokon kívül ugyan ki más érthette volna jobban az ő polgári és művészi küldetését?” Hasonló megfontolásból emelte ki Wlachovsky Palotai Boris életművében a kassai évek hatását. Nem csupán azért tehette ezt, mert Palotai első regényének a címe *Kassai diákok*, s két verseskötetét a városban jelentették meg. Legalább ennyire lényeges, hogy Palotai fiatal tanítónőként életre szóló szociális érzékenységet és szemléletet alakított ki. (Erre épített elemzése helytálló. Egyetlen ponton azonban vitáznom kell vele, a *Puskásné* igazából nem figyelmet érdemlő alkotás. Ha csak azért nem, mert iskolapéldája lehet a sematikus ábrázolásmódnak.)

Az csak természetes, hogy Wlachovsky műfordítói választásaiban nem volt kizáró ok a szlovák kapcsolat hiánya. Meghatározó a már említett alapelv volt; a műben tükröződjék a polgárosodás. Olykor persze nem tekinthetett el aktuális politikai szempontoktól sem. Mint Mészöly Miklósnál, kinek *Saulus* című regényét éppen emiatt ajánlotta fordításra. Ezt a bibliai téma miatt utasították el. Azután pedig, hogy Mészöly állást foglalt a Charta '77 ügyében „a hatalom föllépett ellene, és fordítójának be kellett érnie az olvasó szerepével.”

Fordításköteteinek utószavai nem csupán tájékoztató jellegűek, körvonalazta ezekben az ott hiányzó magyar irodalomtörténeti kézikönyv XX. századi alapvonásait. E nézőpontból meghatározó *Ady és a szlovák irodalom* című dolgozata. Utószónak készült 1978-ban egy kétnyelvű válogatáshoz. Wlachovsky hatásvizsgálatának eredménye nekünk is sokat mondó. Legelőbb az, hogy az Ady-recepciót 1910-ben nem kisebb egyéniség, mint Pavol Országh-Hviezdoslav indította el. Egyik lírai ciklusában üdvözölte a társat, „aki egyenlőséget hirdet a Magyarországon élő valamennyi nemzet számára. „Beszélgetéseink során többször hallottam ezt, illetve Emil Boleslav Lukac munkáját, akinek 1918 után kellett megküzdenie az Ady hatást ellenzők táborával. Helyesen tette Lukac - mondta Wlachovsky -, hogy elutasította az „adyzmus” veszélyét, s továbbadta poétánk tiszteletét ifjabb pályatársainak. Ezért adhatott ki Ján Smrek 1950-ben Adytól válogatott fordításkötetet. Egyet kell értenünk Wlachovsky következtetésével: „Ady költészetének szlovákiai útja a művészet legnemesbb küldetését példázza; jelentős szerepe volt a szlovák-magyar közeledésben.”

Esszéi arra is figyelmeztetnek, hogy gyakorlati és elméleti gondjai egyaránt voltak Wlachovskynak fordítás közben. Interjúiban maga ismerte el, hogy tévedésektől nem mentesek Mikszáth-átültetései. Nem a megrovás miatt említem ezt. Inkább elismerő hangsúllyal, hiszen a „belső világosság” itt is hatott (előkészítette a javítás igényét). Jó húsz éves fordítói gyakorlattal rendelkezett már Wlachovsky, amikor elméletileg is szembesült a célokkal. Érdekes módon a hármas szám bővületében. A fordításnak szerinte hármas funkciója lehet: 1. közvetítse az egyedüli mű információit, 2. mutasson meg tágabb kulturális összefüggéseket, 3. önmagában hordozza aktuális magyarázatát annak, hogy miért éppen ezt az alkotást választották kiadásra. El kell tekinteni itt és most attól, hogy hármasságot meddig bővíthetnénk (például az érzelmi hatás követelményével, a tanulásra ösztönzéssel, a globalitásra való törekvéssel, jövőkép sugárzásával stb.). Figyeljünk arra, hogy Wlachovsky maga mondja el, az elvek a szlovák műfordítói gyakorlatból következtek. Azokat Ján Ferencik nyomán szintén hármasságba sűrítette: 1. ügyelni kell a szöveg egységének teljességére, 2. a szövszerintiség helyett az értelmi azonosságot lehet alkalmazni, 3. a formai elemeket még a szöveg jelentésének megváltoztatása árán is illő megtartani.

Bármennyire vitára ingerlőek ezek, itt és most azt kell aláhúzni hogy ezek a funkciók és alapelvek határozták meg Karol Wlachovsky műfordítói pályáját, annak sokszínűségét. Hiszen a realista, impresszionista, szimbolista magyar prózától volt kitarása eljutni a paraboláig, a groteszkig. *Így adhatott képet a szlovák olvasóknak száz év magyar irodalmi törekvéseiről.*